

SZENTPÁLI-GAVALLÉR PÁL

A *Tripartitum* kormányzatot érintő rendelkezései, valamint erdélyi lenyomata az *Approbaták* tükrében, figyelembe véve a Szent Korona-tan szerepét

The Provisions Pertaining to Government in the *Tripartitum* and Their Transylvanian Imprint in the Light of the *Approbates*, Taking into Account the Role of the Holy Crown Doctrine

Abstract: The aim of the study is to outline the governmental aspects of the *Tripartitum* and its role in the history of Hungarian law, in its first compilation during the existence of the Principality of Transylvania, the *Approbates*. In order to achieve this aim, the *Tripartitum* and the relevant legislation, mainly of public law, will be included in the study, without being exhaustive, taking into account the limits of space.

Keywords: *Tripartitum*, government, *Approbates*, Werbőczy, Principality of Transylvania

Összefoglaló: A tanulmány célja a *Tripartitum* kormányzati vonatkozásainak és a magyar jogtörténetben betöltött szerepének felvázolása az Erdélyi Fejedelemség fennállása idején, az *Approbaták* formájában bekövetkezett első kompilációjában. E cél elérése érdekében a *Tripartitum* és a vonatkozó, főként közjogi jogszabályok kerülnek a tanulmányba belefoglalásra, a teljesség igénye nélkül, a terjedelmi korlátokat figyelembe véve.

Kulcsszavak: *Tripartitum*, kormányzat, *Approbaták*, Werbőczy, Erdélyi Fejedelemség

1. Bevezetés

E tanulmány célja a *Tripartitum* kormányzati vonatkozásainak, valamint a magyar jogtörténetben és az Erdélyi Fejedelemség egyik kompilációjában, az *Approbatae Constitutiones*ban (a továbbiakban: *Approbaták*) betöltött szerepének vázolása. Ennek a célnak az elérése érdekében a *Tripartitum* és a vonatkozó, elsősorban közjogi értelemben vett releváns jogszabályok is megjelennek a tanulmányban a teljesség igénye nélkül, természetesen figyelembe véve a terjedelmi kereteket.

Indokolta e tanulmány megszületését az is, hogy Stipta István 2015. évi tanulmányában rámutatott arra, hogy Werbőczyvel kapcsolatosan nagy adóssága van a jogtörténész társadalomnak, ugyanis kevés elemző, tudományos igénnyel megírt mű született a XX. század során és napjainkban is életművének kapcsán.¹ Így e tanulmány hiánypótló célzattal is íródott, amelynek specialitása az, hogy az Erdélyi Fejedelemség Approbatáinak tükrében mutatja be a Hármaskönyvvel fennálló kapcsolatokat. További indoka volt a kutatásnak az, hogy a Hármaskönyv nem került be az Approbatákba, ahogy arra a hivatkozott konferenciakiadvány is utal.²

2. Az Erdélyi Fejedelemség társadalmáról röviden

A középkori erdélyi államszervezet a három nemzet – a magyar, a székely és a szász *natio* – 1437. évi kápolnai uniójának alapjain épült fel. Ennek a rendi jellegű államnak az élén a mindenkori (vajda/király)³ fejedelem állt.⁴

A három nemzetből a magyarok (erdélyi vármegyék) és székelyek a honfoglalás idejétől már adottak voltak. A szászok *hospesek*, azaz telepesekként érkeztek a térségbe; II. Géza (1141–1162) hívta be őket Erdélybe.⁵ Az 1161. év a szász betelepülés éve. A történelmi Erdély három nemzetének kialakulása annak köszönhető, hogy a magyar és székely a harmadik, szász nemzetet is befogadta. Szólni kell a befogadott harmadik nemzet területi elhelyezkedéséről is a történelmi Erdélyen belül: Dél-Erdélyben, a Szászföldön vagy Királyföldön telepedtek le, külön önkormányzatokat alkotva.⁶

A három nemzet egyeteméig (voltaképpen szövetségéig) még majdnem három évszázad telik el; az egyetem létrejötté Budai Nagy Antal felkeléséhez köthető. Tehát 1437. szeptember 16-án Kápolnán jött létre a három nemzet egyeteme: a magyar nemesség, a székely előkelők és a szász városok „három nemzete”. Ez (továbbá a papság) ekkor örök szövetséget kötött a jobbágság és a városi szegények ellen.⁷

A középkori erdélyi társadalom azért tekinthető egyedülállóan, mert egyrészt jellemző volt rá a *rendi jelleg*, másrészt meghatározó volt a *fenti politikai szövetség*, amely tulajdonképpen a társadalom stabilitását szavatolta, különösen az Erdélyi Fejedelemség fennállásának ideje alatt.

A három nemzet egységéről tanúskodik az erdélyi címer, amelynek a címerleírásából kiderül, melyik címerkép, illetve címerképcsoport melyik nemzethez tartozik. Ezek közül legjelentősebbnek az erdélyi vármegyékhez, azaz a magyar nemzethez

1 STIPTA István: *Új irányok a hazai Werbőczy-kutatásban*, Jogtörténeti Szemle, 2015/1, 119–125, 119.

2 BALÁS P. Elemér, CSEKEY István, SZÁSZY István, BÓNIS György: *Hasonmás: A Hármaskönyv kolozsvári első magyar kiadásának címlapja = Werbőczy István*, Universitas Francisco-Josephina, Kolozsvár, 1941, 171.

3 Lásd pl. Szapolyai János a királyi címet viselte.

4 CSIZMADIA Andor, KOVÁCS Kálmán, ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 196.

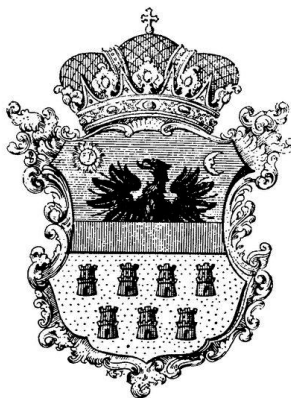
5 „*Flandriából és a Rajna vidékéről; Szeben környékén és a Szepességben telepedtek le.*” GÁSPÁR Szuzsa, HORVÁTH Jenő (szerk.): *Királyok könyve*, Officina Nova, Budapest, 1994, 39. Kronológia 1161.

6 BÁN Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomgyűjtemény*, 1–2 köt., Heves Megyei Levéltár, Eger, 1980, Erdélyi szászok címszó.

7 *Magyar Katolikus Lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/> (letöltés ideje: 2022. 02. 10.).

kötődő sas tekinthető. Hozzá tartozónak mondhatjuk a címerpajzsot felső és alsó félre vágó vörös pólyát.

A sas kiemelt szerepét igazolja, hogy Kemény József külön értekezést is írt róla.⁸ Nem ok nélkül említi Kemény a sas egyfejűségét már idézett tanulmányaiban:⁹ nehogy a pecsételő metszője a kétfejű osztrák sassal összekeverje a magyarok turulját. A turulmadár már az Árpád előtti vezérek jelvénye is volt, monda révén; erre tudományos magyarázatot ad a vallástörténet, mely a totemizmus körébe sorolja az ilyen jelképeket. Eszerint szűkebb körben a vezért származtatják a totemállattól, melyet idővel az egész nemzetre is vonatkoztattak. Ezért is jelentős az a tény, hogy az Árpád-ház¹⁰ másik megnevezése Turul-nemzetség volt. Azonban a hadviselésben is nagyon jelentősek voltak e totemállatok: „[...] had- s védnemtő [...] mikép a nemzet hadait vezérli, serkenti, s hogy tőle a nemzeti fejedelmi hősök eredetüket veszik [...]”.¹¹ Azonban „a hadisteni kard s a védnemtői turuli zászló közösek, [...]”.¹² Donászy Ferenc 1941-ben értekezik nemzeti jelvényeinkről, s itt Erdélyről sem feledkezik el, érzi Erdély konzervátor szerepét, amikor így ír: „Erdély hazánknak az a része, mely az ősi hagyományokat a legtávolabb és legtisztábban megőrizte. [...] az erdélyi magyarok sasos címerükben minden valószínűség szerint a honfoglaló magyarok ősi jelvényét: a turul madarat őrizték meg.”¹³

1. kép. Erdély címere egy nagyfejedelemségi oklevélen¹⁴

8 KEMÉNY JÓZSEF: *Értekezés a sasról...*, Nemzeti Társalkodó, 1833, 2. köt., 321–327.

9 Uo. Az „egy fejű sas” az erdélyi vármegyék címere.

10 „Árpád-ház: az első magyar uralkodócsalád. Kezdetben fejedelmi, majd királyi ház. Ősi, a kerség előtti nevén Turul nemzetség (Kézai-krónika), a 12. sz. végétől 'a szent királyok nemzetsége'. Az Árpád-ház elnevezés utólagos: a 18. sz. tört-írásból ered. Mitikus őse a Turul (ötörök szó, 'sólyom', ill. 'héja') a keleti, sámánisztikus világképben az ég és föld közötti közvetítő szerepre utal; a sasféle madarakkal együtt a magasban repülés, az éles szem és az erő jelképe. Az Árpád-ház ősi m. hagyomány szerint Attila dinasztiájának folytatása.” *Magyar Katolikus Lexikon*, i. m.

11 IPOLYI ARNOLD: *Magyar mythológia*, Heckenast, Pest, 1854, 239.

12 LÁSD KEMÉNY: i. m., XLVII.

13 DONÁSZY FERENC: *Nemzeti jelvényeink története*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941, 70.

14 KÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF: *Erdély címere*, <http://mek.niif.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0007.html> (letöltés ideje: 2022. 02. 10.).

Igazolja tehát az államnak a három nemzet *politikai szövetségére* való felépülését Erdély egyesített címere is, amelyet egységes címerként elsőként Báthory Zsigmond használt.¹⁵ Ennek esetében a pajzsot vörös pólya vágja felső kék és alsó arany mezőre. A felsőben a pólyából növekvő, szárnyait kiterjesztő, jobbra néző, repülő sas (magyarok címere), tőle jobbra arany Nap, balra ezüst új Hold (székelyek címere) lebeg. Az alsóban hét vörös ormú vár (a szászok címere) látható.¹⁶

A Turul-nemzetség meghatározó voltára utal az is, hogy a címer egyik domináns színe a vörös, gondoljunk itt csak az Árpád-ház címerére, amely vörössel és ezüsttel vágott.¹⁷

Tehát az eddig leírtak (illetve az 1. kép is) a három nemzet – a magyar, székely és szász – egységéről tanúskodik, azaz a három nemzet egyeteméről.

Érdeemes itt néhány, a székelyek eredetére vonatkozó álláspontot megemlíteni. A legautentikusabb összefoglaló leírást ezzel a témakörrel kapcsolatosan Szádeczky Kardoss Lajos adja egyik művében,¹⁸ amely szerint a székelyek magukat a hunok (és a szkíták) ivadékaiknak tartják, s ezen hitüket őseiktől örökölték. Szükséges utalni arra a tényre, hogy e felfogást osztja a Tripartitum is, a következő közjogi szempontból fontos megfogalmazás által:

„Az erdélyi scithákról, a kiket székelyeknek hívunk

Ezenkívül vannak az erdélyi részekben a scithák, kiváltságos nemesek, a kik a scitha néptől, ennek Pannoniába való első bejövetele alkalmából származtak el, a kiket mi romlott néven ‘siculusoknak’ nevezünk; a kik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek; a hadi dolgokban legjártasabbak: az örökségekben és a tisztségekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak szerint részesednek és osztozkodnak. [...]”¹⁹

Anonymus hangsúlyozza a Gestájában, hogy a magyarok és a székelyek egyaránt Attila hun király népei voltak, és fontos tényszerű megállapítása az, hogy a székelyek a harcban a magyarok előtt jártak, és következésképpen elővédül szolgáltak a honfoglalás során. Kiss István is a hun eredet mellett foglal állást.²⁰ Ettől eltérő álláspontot képviselt Hóman Bálint, aki a székelyeket – tudományos alapon – inkább magyarokként

15 FEISZT György: *Rövid magyar címertan és pecséttan*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1986, 64–65.

16 DONÁSZY: *i. m.*, 13. kép.

17 KALÓ József, KRAJNC Zoltán, LAKATOS László, MOLNÁR Anna, RESPERGER István, RUSZIN Romulusz, M. SZABÓ Miklós, SZENDY István, TÁLAS Péter: *Honvédelmi alapismeretek*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztviselői Kar, 2019, 27. A vörös-ezüst színek sem maradtak modern kori „örökség” híján.

18 SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*, a Franklin-Társulat bizománya „Hargitaváralja” J. SZ. K., Budapest, 1927, 5–19.

19 *Tripartitum* – Hármaskönyv (1514) III. rész 4. cím, http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm (letöltés ideje: 2022. 02. 15.); <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=51400001.TVJ&targetdate=&printTitle=Tripartitum&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2022. 02. 15.); MÁRKUS Dezső (szerk.): *Werbőczy István Hármaskönyve*, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1897 (a továbbiakban: MÁRKUS: *Hármaskönyv... 1897*).

20 KISS István: *Magyar közjog*, Az Érsek-Lyceumi Könyvnyomda, Eger, 1886, 27.

definiálja, mint a hunok leszármazottaiként.²¹ Más véleményt fogalmaz meg a származási kérdéskörre nézve Porphyro-genetos (Bíborban-született) Konstantin bizánci császár, aki a kazároktól elpártolt kabarokkal azonosítja a székelyeket.²² A későbbi századokban is tovább élő szellemiségről tanúskodnak a XV–XVI. századbéli történetírók is. Bonfinius szerint a székelyek annyira szabadságszeretőek, hogy készebbek volnának inkább meghalni, mint adót fizetni.²³

3. A Tripartitumról, a kompilációk szabályozásáról és a Szent Korona-tanról vázlatosan

Az Erdélyi Fejedelemségben²⁴ elismerték a fejedelemség megalakulása előtti magyar jogforrások hatályát, mivel az erdélyi vajdaság a Magyar Királyság szerves része volt, tehát a magyar jogszabályok hatályban maradtak.

A magyar állam több részre szakadásának időszakában a jogszabályok nem kerültek rendszerezésre, holott két irányban is elindult a prekodifikáció:

a) egyrészt elkezdődött a magyar szokásjogi szabályok összegyűjtése, amelyet Werbőczy István országbírói ítélőmester Tripartitumában elvégzett,

b) másrészt utalni szükséges az összes dekrétum az 1507. évi XX. törvénycikkben először, majd más jogszabályokban (1514. évi LXIII. törvénycikk, 1527. évi III. törvénycikk, 1548. évi XXI. törvénycikk, 1550. évi X. törvénycikk, 1563. évi XXX. törvénycikk) ismételten elrendelt összegyűjtésére (*collectio decretorum*) és rendszerezésére.

A Corpus Juris alapján az előzőekben hivatkozott jogszabályhelyek a következő rendelkezéseket tartalmazzák:

*„1507. évi XX. törvénycikk a decretumok összegyűjtése történjék meg
Továbbá, hogy a királyi felség az ő és az ország összes határozatait és törvényeit,
melyek eddigelé különböző részek szerint vannak elszórva, már egy egyetlen decretum
alakjába szerkesztesse.*

[...]

*1514. évi LXIII. törvénycikk a decretumok összegyűjtendő és kiigazítandók és az
egyes vármegyéknek megküldendő*

*Továbbá, hogy az összes decretumokat igazítsák már ki és gyűjtsék egybe, és az
országának írásba foglalt jogait méltóztassék a királyi felség azonnal felolvasatni és*

21 HÓMAN Bálint: *Történetírás és forráskritika*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1938, 150.

22 SZÁDECZKY KARDOSS: *i. m.*

23 *Uo.*

24 CSIZMADIA Andor: *Az erdélyi jog fejlődése a fejedelmi korban. Kodifikációs munka a XVII. századi Erdélyben*, Gazdaság- és Jogtudomány, A Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Közleményei, 1975/1–2, 147–159.

*felolvasás után megerősíteni, megerősítvén s pecséttel ellátván az ország egyes vármegyéinek megküldeni.*²⁵

Az 1514. évben meg is született az 1507-ben elrendelt kompiláció, amely Werbőczy Hármaskönyve. E művel kapcsolatban érdemes idézni Mezey Barna Tripartitumon alapuló értékes megállapítását:

„A Hármaskönyv összefoglalásában ezek a szokásjog 'hármás erejében' fogalmazódtak meg. Törvénytől értelmezése következtében a szokásjog a törvényi jog szabályozási hiányait saját gyakorlatával kiegészíthette, behelyettesíthette. Törvényt magyarázó hatása a nem kellő világossággal megfogalmazott törvényi szabályok értelmezésében volt tetten érhető, [...] Legjelentősebb elismert jogi hatása volt a szokásjognak a törvény lerontása. Amennyiben a törvényi jog és a szokásjog ellentétbe kerülne egymással, a szokásjog, mint a praxisban képződött 'régijó' szabály érvényesülhetett a törvénnyel szemben, és hatálytalaníthatta a törvény szövegét.”²⁶

További, a Hármaskönyvet követő, a jogszabályok összegyűjtését elrendelő normák a következők voltak:

*„1527. évi III. törvénycikk a decretumok egy egészbe gyűjtendő
Hogy Ő felsége az ő elődjének összes decretumait ama tizenhat kiválasztott jogtudóssal és másokkal, a kikkel Ő felségének tetszik, a következő országgyűlés ideje alatt javíttassa ki és kijavítás után gyűjtse egy egészbe s a jövő országgyűlésen ez ország minden rendének beleegyezésével kegyelmesen erősítse meg.*

[...]

1548. évi XXI. törvénycikk az ország joga átvizsgálendő és kijavítandó”

25 MÁRKUS Dezső (szerk.): *1000–1526. évi törvénycikkek*, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899 (a továbbiakban: MÁRKUS: *1000–1526. évi törvénycikkek... 1899*).

26 MEZEY Barna: *Erdély a Magyar Királyságban (1000–1540) = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, HVG-ORAC– Forum Iuris, Budapest–Köln, 2020, 164–165; *Tripartitum*, Előbeszéd 11. címe:

„Miben különbözik a törvény a szokástól: és a szokásnak hármás erejéről A törvény pedig háromféleképpen különbözik a szokástól. Először: mint a hallgatólagos a nyíltan kifejezettől.

1. § Másodsor: mint a feljegyzett és fel nem jegyzett, habár ez nem lényeges különbség. Mert a fejedelem törvénye, ha leírva nem volna is, azért törvény maradna. És ha a szokás írásban foglaltatnék, azért mégis csak szokás volna; mint például: a hűbéri szokások, a melyeket írásban foglaltak.

2. § Harmadsor: mint a pillanatnyi és az egymásra következő; minthogy a szokás nem rögtön keletkezik. Mert a hallgatólagos dolgok lassúbb lépéssel haladnak, mint a nyíltan kifejezettek. És mert az a mi hozzátétből ered, nem annyira bizonyos, mint a határozottan kifejezett. Épen azért a szokást a nép tulajdonképpen be sem hozhatja rögtönösen, hanem csak idő folytán.

3. § A szokásnak pedig hármás ereje van. Tudniillik magyarázó, mert a törvények legjobb magyarázója; a miért is, ha a törvény kétséges, a helyi szokáshoz kell fordulnunk, és ha ez felvilágosít, nem kell eltérnünk attól az értelemről, a melyet a szokás adott.

4. § Másodsor van törvény-rontó ereje, mert lerontja a törvényt, ha ezzel ellenkezik.

5. § Harmadsor van törvény-pótló ereje, mivel a törvényt pótolja, a hol ez hiányzik.”

Azt is szükségesnek tartják, hogy a királyi felség néhány jogtudós férfit választson ki, a kik az ország jogát átvizsgálják, és ha valami az igazsággal és az isteni joggal ellenkezi látszik, azt kijavítsák.

1. § És a mit végeznek, azt a következő országgyűlésen, a melyet a királyi felség a nádorválasztás tárgyában fog hirdetni, mutassák be, és a fölött a királyi felség ugyanakkor határozzon.

[...]

1550. évi X. törvénycikk a decretumok kiigazítását nem kell a költségek késedelmes kiutalásával hátráltatni.

Azt is helyeslik az ország rendei és karai, a mit Ő felsége a decretum kiigazítására és az időközben való igazságos jogszolgáltatásra nézve kegyesen előterjesztett.

1. § Érdemesnek tartják a megkezdett munkát a lehető leggyorsabban befejezéshez juttatni és ennél fogva úgy azokat, a kik ezzel a munkával meg vannak bízva, sarkalni, mint a költségeket is bőkezűebben, semmint eddigelé történt, kiutalni, hogy annál könnyebben vegyék elejét minden késedelemnek.

[...]

1563. évi XXX. törvénycikk a decretum átvizsgálásáról

Mínhogy pedig az ország karai és rendei a császári és királyi szent felséget már az előző években arra kérték, hogy Magyarországnak törvényeit és jogait az azokba csuszott nem kevés visszaélés miatt, az akkori helytartója mellé adott arra alkalmas és jogtudós férfiakkal bizonyos rendszerbe foglaltatni és a megkívántató helyek és pontok kijavításáról gondoskodni méltóztassék.

1. § Miután tudomásukra jutott, hogy azok, a kikre Ő szent felsége ezt a munkát bizni méltóztatott, azt elkészítették és bevégezték:

2. § Szükségesnek tartották, hogy ő felségét megkérjék, hogy minden egyes vármegyéből, továbbá a káptalanokból és a szabad városokból arra alkalmas és Magyarországnak törvényeiben és jogaiban jártos férfiakat kiszemelve s ezekhez Ő szent felsége részéről is néhány jogtudós férfit hozzáadva, méltóztassék a jövő év augusztus havának első napját kitűzni, a melyre a helytartó urhoz egybegyűljenek.

5. § És a mit az említett személyek egybeszerkesztettek, megvizsgáltak és Ő szent felsége elibe terjesztettek, azt ezeknek részletesebb átnézés és átvizsgálás végett adja ki, hogy ha valamit még kijavítandónak találnak, ezt aztán ismét Ő felsége elibe terjeszszék és azután a legközelebb jövő országgyűlésen az ország közös akaratával és helybenhagyásával kegyelmesen erősítse meg és hirdesse ki.”²⁷

Az idézett szövegek sokatmondóak, egyrészt arra világítanak rá, hogy a jogszabályok nem voltak közismertek, egységesek, valamint másodrészt az előzőekből következően nem volt meg az egyébként szükséges hitelesség és „jogbiztonság”, ami már a római korban a XII táblás törvény vonatkozásában is felmerült:

27 MÁRKUS Dezső (szerk.): *1526–1608. évi törvénycikkek*, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899 (a továbbiakban: MÁRKUS: *1526–1608. évi törvénycikkek... 1899*).

„[...] a modern tudósvilág legnagyobb része bel- és külérvekre támaszkodva a XII táblás törvényt a plebeiusokat sanyargató patriciusok, s a köznép közötti hosszú osztályharc eredményének, a rendi szövetkezés állandó jelének, valóságos jogalkotó állami ténynek, s reánk jutott idézettörvényeiben hitelesnek, s a korból származónak tanítja.”²⁸

Nem közismert, ámbar a Tripartitum jelentőségét kiemeli az, hogy I. Ferdinánd idején a jogszabályok összegyűjtésére, valamint rendszerezésére vonatkozó munkát a következő jogszabály útján rendelték el:

„1550. évi X. törvénycikk a decretumok kiigazítását nem kell a költségek késedelmes kiutalásával hátráltatni

Azt is helyeslik az ország rendei és karai, a mit Ő felsége a decretum kiigazítására és az időközben való igazságos jogszolgáltatásra nézve kegyesen előterjesztett.

1. § Érdemesnek tartják a megkezdett munkát a lehető leggyorsabban befejezéshez juttatni és ennél fogva úgy azokat, a kik ezzel a munkával meg vannak bízva, sarkalni, mint a költségeket is bőkezűebben, semmint eddigelé történt, kiutalni, hogy annál könnyebben vegyék elejét minden késedelemnek.”²⁹

E jogszabálynak meg is lett az eredménye, hiszen megszületett a *Quadripartitum Opus Juris Consuetudinarii Regni Hungariae*³⁰ (másként a *Négyeskönyv*), amely a Tripartitum kiegészítését szolgálta. A Hármaskönyvhöz hasonlóan annak kiegészítése, a Négyeskönyv sosem lépett hatályba, azaz nem emelkedett törvényerőre.

Külön érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy az 1563. évi XXX. törvénycikk esetében szembeötlő a Corpus Jurisban hozzáfűzött lábjegyzet: „T. i. a *Webőczy Decretum Tripartitum-a átvizsgálásáról*”.³¹ A fentebb idézett rendelkezések alapján egységes gyűjtemény ugyan sohasem készült el, de végül is a jogszabályokat Mosóczy Zakariás nyitrai és Telegdi Miklós pécsi püspökök, a királyi tábla ülnökei mégis összegyűjtötték.

Fontos utalni a – kutatott tárgykör vonatkozásában jelentős – Szent Korona-tanvázolása előtt arra a tényre is, hogy maga a korona is kettős – német-római császári és római pápai³² – támogatással került megküldésre I. István király koronázása előtt.³³ Kiss István érdekes megállapítást tett, amikor is kijelentette, hogy „I. István, a királyság felállításával, a vérszerződésen sarkalt alkotmányt a monarchiai államformához idomította, de lényegében fenntartotta, s így a magyar királyság kezdettől fogva alkotmányos volt”.³⁴ Hasonló álláspontot foglal el Molnár is a következő állítása okán: „A monarchia az ő hatalmát kezdettől fogva (vérszerződés) a nép részvételével gyakorolja. Ezért Magyarország alkotmányos monarchia, és pedig 1848-ig rendileg korlátolt, 1848 óta népképviseletileg korlátolt

28 PÁZMÁNY Zoltán: *A római jog institutiói*, Kertész József Könyvnyomdája, Karcag, 1930, 35.

29 MÁRKUS: *1526–1608. évi törvényczikkek... 1899, i. m.*

30 Vö.: ANTONII NOVOSZEL: *Quadripartitum Opus Juris Consuetudinarii Regni Hungariae, Zagrabiae*, 1798.

31 MÁRKUS: *1526–1608. évi törvényczikkek... 1899, i. m.*

32 Vö.: DE MAISTRE: *A pápák fejedelmi felsőbbsege = A pápaság a világ tükrében*, szerk. LIPPAY Lajos, saját kiadás, 1929, 122–133.

33 KRISTÓ Gyula, MAKK Ferenc: *Az Árpád-házi uralkodók*, Interpress Kiadó, Budapest, 1988, 39.

34 KISS: *i. m.*, 31–32.

*alkotmányos monarchia.*³⁵ Nem volt hiábavaló első királyunk munkássága, amit azonban – a pogány gyökerek okán – 1038-ban bekövetkezett halálát követően lázadásokkal tarkított, zavaros időszak követett.³⁶

Nagy Miklós művében így kerül összezésre a Szent Korona-tan:

„Egyetlen kivétel, ahol a korona nemcsak a fejedelmi kincstáraknak az évszázados királyá-avatásoknál használt ékszere, kegyeleti ereklyéje, nem is csupán a régi patrimoniális felfogásból folyólag a királyi méltóságot és hatalmat jelentő, annak mindenkori viselőjétől elvonatkoztatott kifejezőmód (pl. a korona javai – domaines de la couronne –, a korona országai), nem is csak az uralkodó neve helyett alkalmazott szólásforma, amelyben a megszemélyesített 'korona' az országgló királyt jelenti (pl. koronatanács = az uralkodó elnökleite alatt tartott minisztertanács), végül nemcsak az állam jelképe, hanem maga az egységes, alkotmányos, szuverén államhatalom, az ország területével, a politikai jogaival öntudatosan élő nemzettel, utóbbinak élén az ugyancsak a nemzettől nyert, tehát nem egyéni jogként bírt főhatalmat gyakorló királlyal: és ez Magyarország. Röviden, a szent korona nem más, mint a királyt és a nemzetet együtt magában foglaló eszmei személyiség.”³⁷

Hasonlóan vélekedik Zlinszky János – szerző által osztott – álláspontjában a következők szerint a Szent Korona tanáról, amely így foglalható össze:

„[...] amikor már egészen világosan megfogalmazódik a rendi egység, amely a hivatalban lévő főrendek és a tőlük szabad és önkormányzattal rendelkező nemesség egységében, mégpedig a Szent Korona országainak főrangúiban és nemeseiben, a magyar, horvát, szlavón és dalmát egységben látja a Szent Koronának az erejét. Tulajdonképpen ekkor születik meg a Szent Koronának az a tana, amire a későbbiekben visszahivatkozunk, és amit (durván, nem egészen) 100 évvel később ezúttal Werbőczy, a magyar sajátos törvények összeírásakor a maga Tripartitumában rögzít a nemesi szabadságokkal együtt (a primae nonusban), akként, hogy király és nemzet együtt viselik a hatalmat. A törvényhozó hatalmat egységben, az igazgatási hatalmat osztottan, a központi hatalmat a király magyar báróin keresztül, a nemesek a helyi hatalmat gyakorolják, amely egyenrangú a központival szemben. [...] A magyar szabadok nem a királynak tartoztak hűséggel, hanem a koronának, a nemzetnek. A nemzet egységének. Aki fellép a királlyal szemben, az nem felségsértő (bár ez a kifejezés létezik a törvény szerint), hanem hazaáruló, szembefordul a nemzetnek ezzel az egységével, aminek a szimbóluma a korona.”³⁸

35 MOLNÁR Kálmán: *Magyar közjog*, Danubia, Pécs, 1929, 254.

36 Vö.: HAJNIK Imre: *Magyar alkotmány és jog*, Heckenast, Pest, MDCCCLXXII, 89–92.

37 NAGY Miklós: *A szent korona eszméje = Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*, szerk. SERÉDI Jusztinián, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 269–270.

38 ZLINSZKY János: *A szentkorona-eszme és története = A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig*, Szent István Társulat, Budapest, 2013, 233–234.

4. A Tripartitumban kimutatható kormányzati elemek rendelkezéseinek vázlata

Ezen alfejezetben igyekszem vázlatosan bemutatni a Tripartitumban foglalt középkori kormányzattal kapcsolatos rendelkezéseket.³⁹ A kormányzatról az alábbi rendelkezések szólnak a Hármaskönyvben:

„7. § Azért az emberi törvényeknek az isteni törvényből kell eredniök. Mert csak abban a köztársaságban van rend, a melyet isteni törvényhez alkalmazott törvényekkel kormányoznak. Az isteni törvénynyel ellenkező törvénynek tehát sem a nép megegyezéséből, sem huzamos szokásból ereje nincsen.”⁴⁰

Továbbá a Hármaskönyv II. rész 14. cím 38–46. szakaszai konkrétan a kormányzóról – különösen pedig Hunyadi kormányzóságáról – szólnak. Az idézett szakasz alapján a magyar állam a Hármaskönyv születésének idején köztársaság, amelynek élén – az augustusi principátushoz hasonlóan – első emberként a király vagy éppen a fejedelem áll(t).⁴¹

A fejedelmet mint az államalakulat államfőjét a nemesek választják a Hármaskönyv szerint, ezzel párhuzamban a fejedelem emel(het) embereket nemesi rangra:⁴² *„7. § Mert a fejedelmet is csak nemesek választják, és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká, s ékesíti nemesi méltósággal.”⁴³* E vonatkozásban megjelenik – az előző fejezetben vázolt – Szent Korona tanának szemléletmódja, ugyanis ahhoz, hogy a király a nemesítést megvalósíthassa, a koronázásnak is szükségszerűen meg kell történnie.⁴⁴

A Hármaskönyv szerint a királyi tanács a közjó előmozdítására (*pro publico bono*) szolgál:

„3. § A miért közelebb is állanak vagy ülnek a királyhoz és legelőször szólanak a tanácsban, a közjó előmozdításában és a haza védelmezésében előbb állanak a többi nemeseknél és méltóságuk s hivataluknál fogva méltán azok fölé emelkednek.”⁴⁵

39 A „kormányzat” kifejezés használata azért is indokolt, mert Rákóczi Ferenc fejedelem választási kondícióiban a „guberniumban és directioban”, tehát kormányzatban és igazgatásban rokon értelmű terminus technicusokat alkalmazták. MÁRKUS Dezső (szerk.): *1540–1848. évi Erdélyi törvények*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900, 37. (a továbbiakban: MÁRKUS: *1540–1848. évi Erdélyi törvények... 1900, i. m.*).

40 *Tripartitum* Előbeszéd 6. cím 7. §.

41 SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: *Az állami főhatalom kialakulása és korlátai, az erdélyi fejedelem és a magyar királyi címet viselő Habsburgok jogköreinek komparatív elemzése*, Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, 2022/1 (megjelenés alatt).

42 A szerző a nemesi, királyi (császári és fejedelmi) rang és egyéb előjogok létét nem támogatja.

43 *Tripartitum* I. rész 3. cím 7. §.

44 NAGY: *i. m.*, 291.

45 *Tripartitum* I. rész 2. cím 3. §.

A Hármaskönyv tartalmaz szabályokat az országgyűlést illetően is, erre vonatkozó példaként szolgál a következő szakasz:

„12. § Továbbá: azoknak a perlekedőknek vagyis peres feleknek megölői, akik a királyi felséghez, vagy a nyolczados, vagy pedig a rövid avagy megyei törvényszékre, vagy bármely más törvénykezési helyre, tudniillik perfolytatás végett utaznak, vagy pedig azoknak a kik a király meghívására egybeült közönséges országgyűlésre jönnek-mennek.”⁴⁶

Az előzőekhez képest a Hármaskönyv szintén szabályozza az erdélyi nemesek országgyűlését, amely királyi parancsra vagy az erdélyi vajda rendeletére gyűlt össze:

„10. § Továbbá az erdélyi nemesek közönséges országgyűlésének és összejövetelének, melyet a király parancsára vagy az erdélyi vajda úr rendeletére tartanak, megsértéséért száz, a törvényszék sértéséért pedig ötven girát vesznek, a mi ugyanynyi forintot teszen.”⁴⁷

A Hármaskönyv meghatározza azt is, hogy kik tekinthetők igazi báróknak:⁴⁸

„Kik az ország igazi bárói hivataluknál fogva s kiket értünk ez elnevezés alatt? Hogy pedig a bárók tisztsége és elnevezése felől kétség ne támadhasson, jónak látam azok neveit ide iktatni.

1. § Az igazi bárók tehát, kiknek neveit a végzeményekbe a királyi megerősítő levelekbe régtől fogva be szokták iktatni, ezek:

2. § Az ország nádora, az országbíró, Dalmátia, Horvát- és Tótországok bánja, az erdélyi vajda és székely ispán, a szörényi bán, mert a macsói bánsgót a törökök a mi

⁴⁶ Tripartitum I. rész 14. cím 12. §.

⁴⁷ Tripartitum III. rész 3. cím 10. §.

⁴⁸ Ezzel kapcsolatban ld. a Pallas nagy lexikona – <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/> (letöltés ideje: 2022. 03. 03.) – „Zászlós urak” címszavának tartalmát:

„Zászlós urak, így nevezték nálunk hajdan, tágabb értelemben azokat az előkelő, nagy birtoku urakat, kik a birtok alapján külön katonai csapatokat tartoztak az ország védelmére kiállítani és saját zászlóik alatt szálltak a táborba (l. Banderium). Szorosabb értelemben véve pedig Z. és így e kifejezés használata közjogunkban mind a mai napig megmaradt, az országos főméltóságok és udvari főtisztviselők viselői, kik a banderális rendszer idejében, legnagyobb részt hivatali állásuk és javadalmuk után állítottak zászlóaljat (banderia officialia) s e kötelezettségük legtovább, még a banderális rendszer hanyatlásának idejében is fönmaradt; az ország kormányzására jelentékeny befolyással bírtak, rendszerint a királyi tanács tagjai voltak, az ország igaz báróinak (veri barones Regni) nevezettek (Verbóczy, Hármaskönyv I. 94., l. Országnagyok), a kétkamara-rendszer keletkezésével a főrendi táblának tagjai (1608. k. u. I., 1687. X. t.-cikk) és nevök a királyi végzeményekbe egész 1848-ig beiktattott. Jelenleg Z.: 1. nagy zászlósok a nádor, országbíró, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok bánja, a tárnokmester; 2. kisebb zászlósok a főudvarmester, főkamarás, főajtonálló-, főasztalnok-, főpohárnok-, főlovász-mester és a magyar királyi testőrség kapitánya. A Z. ma is tagjai a főrendiháznak (1885. VII. t.-cikk); koronázásnál szerepkörük van és az 1893 nov. 20. kelt legmagasabb rendelkezés szerint a magyar királyt, midőn az mint ilyen feladatainak teljesítésére udvarával megjelen, kizárólag a m. kir. udvari főtisztviselők, vagyis a kisebb Z. környezik.”

időnkben megszüntették. Továbbá a királyi és királynői tárnok, ajtónálló, pohárnok, asztalnok és lovászmesterek, nemkülönb a temesi és pozsonyi ispánok.

3. § Mindezek özvegyeinek, hitbérük és jegyajándékuk fejében azok, a kiket illet (mint említém) száz girát szoktak és tartoznak adni.”⁴⁹

A Hármaskönyv szerint a nemesség lehet egyrészt birtokadományos, másrészt birtokadomány nélküli, de egyiknek sem előfeltétele a címeradomány.⁵⁰ E tárgykört a következők szerint szabályozza:

„Hogy nemessé birtokadományozás nélkül is lehet valaki és hogy a törvény előtt a nemesség bizonyítására nemesi czimer nem szükséges

Tudnunk kell továbbá, hogy valaki valóságos nemessé lehet vagy azzá tehető más módon is, fekvő jószágok és birtokjogok adományozása nélkül; midőn tudniillik fejedelmünk bármely közrendű embert a parasztnak és nem nemeseknek szolgaságából kiszakítván és kivévén, az ország valóságos nemeseinek gyülekezetébe, társaságába és rendébe soroz és iktat. Az ilyenek birtokadományozása nélkül is a valóságos nemesek számába jönnek. És az ilyen, bármelyik módon tett nemeseket, valamint ezeknek fiúágon törvényesen leszármazó összes örököseit (még ha nemesi czimerök, vagy a czimert leíró s ennek adományozásáról szóló levelük nincsen is) valóságos nemeseknek tekintjük.

1. § Mert a czimer, a melyet a fejedelem valakinek ad, a nemességnek nem szükséges kelléke, hanem csak ékessége. Mert a czimert adományozása egymagában senkit sem nemesít; minthogy sok polgárnak és közrendű embernek van a fejedelemtől nyert czimere, de azért még sem számítjuk a nemesek közé.

2. § A nemesség bizonyítására a törvény előtt nem szükséges tehát a nemesi czimer előmutatása, hanem csupán az adománylevelnek vagy a birtokadományozást is tartalmazó iktató levelnek felmutatása; sőt azoknak hiányában, a leánynegyed kiadásáról készült nyutató-level is (ha ez a királyi jogok elévülési idejét meghaladta) az ilyen nemesség bizonyítására bőven elégséges.

3. § Mert leánynegyed csak közszolgálatokkal szerzett fekvő jószágok és birtokjogokból jár ki.

4. § A vásároltakból pedig a bárók, mágnások és nemesek leányai s leányágon leszármazói nem leánynegyedet, hanem megfelelő örökrészt kapnak.”⁵¹

A Hármaskönyv nemcsak a kormányzati tényezők vonatkozásairól, hanem a – magánjogi szempontból is fontos – hiteles helyekről is rendelkezik több helyen. A káptalanok szerepére nem tér ki a tanulmány, mert azoknak inkább egyházi jogi vonatkozásai vannak. A teljesség igénye nélkül a hiteles helyekről például a következő szabályozás szól:

49 *Tripartitum* I. rész 94. cím.

50 E szabály értelemszerű, mert az Árpád-ház idején a várjobbágyok nemesi rangra emelésekor nem adtak címeradományt, erre jó példa a korábban Pozsony vármegyééhez tartozott Nemeshodos település több családja is.

51 *Tripartitum* I. rész 6. cím.

„Vajjon mind a két ágat illetik-e a szolgálatokért és egyszersmind pénzért adományozott fekvő jószágok?

Kérdés továbbá: ha a királyi felség, avagy valamely úr vagy nemes, valakinek valamely birtokjogot, akár várat, vagy erősséget, akár mezővárost, falut vagy pusztát, a teljesített szolgálatok fejében, vagy pedig kedveskedésből és szívességből s ugyanakkor az azokról készült adomány vagy bevalló levélben is kitett valamely pénzösszegért örökösen ajándékozott és beírt, vajjon az ilyen birtokjog mind a két avagy csak a főágot illeti-e?

1. § Erre azt kellett felelnünk, hogy az csak a főágot illeti, minthogy a jószágszerzésben mindenkor a megnyerés és hozzájutás gyökerét, nem pedig ennek toldalékát vagy ágát kell tekintenünk; ugyanazért bizonyos, hogy ez a fekvőjószág és birtokjog a szerzés gyökerénél fogva örökségi és nem vásárolt.

2. § Mindazáltal az ilyen pénzösszegeből a leányok vagy leányágon levők saját részüket joggal visszakaphatják.

3. § Ha pedig az a pénzösszeg akkora és annyira jelentékeny volna, hogy az imént említett módon adományozott birtokjog annyit érőnek nem látszanék, akkor ennek a közbecsűjét a bíró és valamely hiteles hely emberei által meg kell állapítani és a pénznek azt a részét, mely a becsűhöz képest a leányokra esik, a fiúk kiadni tartoznak.

4. § Következtetés. A honnét is, a jószágnyerés gyökeréből következik, hogyha az egyik fivér saját birtokrészét a másik fivérnek adja el, a kire (az eladó megszakadásával) a leszármazás és örökösödés rendje szerint a különben is háramlik vala, az a rész a leányágot nem illeti.

5. § És a rész alatt egész falut és több más efféle birtokjogot is érts.

6. § Azért hát legyenek óvatosak a jószágok szerzői vagy vásárlói, mert miképen leveleiket szerkeszteni fogják, azonképen fog történni jószágaiknak öröklése és átszálása is.”⁵²

5. A Tripartitum erdélyi lenyomata az Approbaták tükrében

Jelen alfejezet célja – az adott terjedelmi keretek között – a Hármaskönyv és az Approbaták közötti lényeges (elsődlegesen) közjogi kapcsolódások vázolása.

Annak ellenére, hogy a Tripartitumot az 1514. évi országgyűlésen a király (II. Ulászló) szentesítette,⁵³ egyéb politikai erőknél sikerült megakadályozni a királyi megpecsételést és annak a vármegyékhez való megküldését, amely utóbbi a kihirdetés megvalósulásához nélkülözhetetlen volt. Ennek következményeként a Hármaskönyv nem emelkedett törvényerőre, csak a hosszú időn át tartó bírói gyakorlat emelte szokásjoggá. Ez az út a Habsburg-kormányzat alatt rövidebbnek bizonyult, mint Erdélyben. Erdély önállóságát követően a rendi gyűlések többször hivatkoznak a „*decretum*”-ra mint „*iuxta decretum*”-ra, amely alatt legvalószínűbb a Tripartitumra vonatkozó hivatkozás, mert annak

⁵² *Tripartitum* I. rész 21. cím.

⁵³ Kiss: *i. m.*, 3.

már 1571-ben kolozsvári, majd 1572-ben ugyanott latinul megismételt kiadása azt egyaránt „*Decretum*”-nak nevezi.⁵⁴

A Tripartitum ugyan az egyes magánjogi kérdések és a perjogi problémák vonatkozásában továbbra is irányadó volt, azonban az Erdélyi Fejedelemségben a három *natio* és négy vallás fennmaradásának – azaz hogy eltérő jogait és szokásait gyakorolhassák⁵⁵ – biztosítása, az önálló államiság igényelte állami szervezet, az állami bevételek rendezése, a büntetőjog, és különösképpen a sok tekintetben a magyarországitól eltérően fejlődött eljárási jogok és közjog kérdései egyre jobban indokolták a szabályozás szükségességét. A sűrűn tartott rendi gyűléseken⁵⁶ sok jogszabályt alkottak, amelyek a kazuisztikus jogalkotás iskolapéldáját eredményezték amellet, hogy bizonyos helyzetekben zavaros jogalkalmazás alapjává is váltak.

A magyarországi régi törvények⁵⁷ az – egyrészt az Erdélyi Fejedelemség állami helyzetének és külső kapcsolatainak alakulása, másrészt a belső társadalmi és politikai viszonyok változásai folytán – egyre ritkábban voltak alkalmazhatók a felmerülő jogi problémák rendezésére. A számos és kazuisztikus szabályozás rendszerezése elodázhatatlanná vált, ennek indokaként jelölhető meg, hogy az Erdélyi Fejedelemség relatív önállóságának keretei között kibontakozott a *fejedelmi centralizáció*,⁵⁸ aminek talaján szükségessé vált a jogösszefoglalás.

Figyelemmel a fentiekre nem volt véletlen Bethlen Gábor fejedelemnek az a rendelkezése, hogy legelőször az eljárási jogban teremtsenek rendet. E törekvést szolgálta az 1619-ben elkészített *kompiláció*, a *Specimen juridici processus*, amelyet a fejedelem az 1619. évi májusi gyulafehérvári rendi gyűlés elé terjesztett, s annak jóváhagyásával az törvényerőre emelkedett. Az 1619. évi májusi rendi gyűlés megállapítása szerint a perjogi kodifikáció azért volt sürgetően szükséges, mert a zavaros időkben az eljárási szabályokat állandóan változtatták, rendszerezésük hiányzott, amiből pedig „*sok abususok és inconvenienciák*”⁵⁹ következtek.⁶⁰ Ezek sem a peres feleknek, sem a bírácoknak nem voltak hasznosak. Ezért összegyűjtötték egy corpusba az alkalmas szabályokat, azokat mind a fejedelmi ítélőszéken, mind a megyék és a székelyek székein Erdélyben és a Partiumban egyaránt megtartani rendelték. A *bethleni konszolidáció* egyik nagy eredménye, a *Specimen juridici processus*⁶¹ tehát a törvénykezés módját és rendjét tárgyaló törvények összegyűjtése után az ezekből való

54 Kevéssé köztudott, de versekbe átformálták a Tirpartitumot. Vö.: SZENTPÁLI (NÉMETH) Ferenc (tévesen olykor Nagy Ferenc): *Verbőczy István Törvénykönyvének compendiuma*, Lengyel András özvegyénél, Kolosvaratt, 1701, https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_1625/?pg=1&layout=s (letöltés ideje: 2022. 03. 07.).

55 Hasonló helyzetet jelentett az antik római jogban alkalmazott személyiségi elv, amely szerint az alkalmazandó jogot nem a lakóhely (territoriális elv), hanem az a nemzetiség (amelyikhez az egyén tartozott) határozta meg. George MOUSOURAKIS: *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*, Springer International Publishing, Cham, 2015, 240.

56 Jól jelzi a gyakoriságot az a tény, hogy a megtartott rendi gyűléseket a Corpus Juris kb. két oldal terjedelemben sorolja fel. Ld. ezzel kapcsolatosan: MÁRKUS: *1540–1848. évi Erdélyi törvények... 1900 i. m.*, XIV–XVI.

57 CSIZMADIA: *i. m.*, 150–152.

58 MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 267.

59 Magyarul: „sok visszaélés és kellemetlenség”.

60 CSIZMADIA: *i. m.*, 153.

61 MÁRKUS: *1540–1848. évi Erdélyi törvények... 1900, i. m.*, VIII.

kivonatolás útján készült el, összesen huszonkettő cikkelyben. A jogi normák rendszerbe foglalásának igényével kapcsolatos magvak elvetése tehát megtörtént, amelyet illetően az aratás váratott még magára, és Erdély stabilizálódásának idején, Bethlen fejedelemsége alatt kezdődött meg; Csizmadia szerint e nagy kompiláció Bethlen uralkodását követően, Rákóczi György idején került kiadásra, az Approbaták formájában.⁶²

Társadalom- és közjogtörténeti szempontból fontos az Approbaták I. rész IX. cím 1. cikke, amely az oláhokról szól, és velük kapcsolatban a következő megfogalmazást tartalmazza: „[...]nem vévén eszében állapotjának alacsony voltát [...]”, ezzel összefüggésben a Hármaskönyv jobbágyokkal kapcsolatos passzusait szükséges figyelembe venni:

„A jobbágyoknak nevezett falusiak állapotjáról és törvényeiről

A többire nézve, miután a szabad városok jogait és a védelmet, meg a támadást megmagyaráztam, most már a falusiakról (kiket jobbágyoknak nevezünk) kell értekezniem.

1. § Kiknek állapítja sokféle, mert némelyek magyarok, mások szászok és németek, mások pedig csehek és tótok, a kik a keresztény hitet vallják. Ezenkívül némelyek oláhok és oroszok, némelyek pedig rácok vagy szerbek és bolgárok, kik a görögök tévelygését követik.

Vannak ezenfelül jászok és kúnok, kik királyi földeken telepedtek le és ott laknak és hasonlóképen a keresztény hitet vallják. Az oroszok és bolgárok közül pedig némelyek a mi hitünkhöz, másik pedig a görögök tévelygéséhez ragaszkodnak.”⁶³

Az Approbaták II. rész III. cím 1. cikke a Tanács Rendekről szól, amely a jó és rossz közötti különbségtételt teszi szükségessé, a tanácsadók e célt szolgálják, ahogy az a Tripartitumban is szerepel, bár a korábbi Tripartitum a bírászkodásra teszi a hangsúlyt:

„Arra pedig, hogy az ítézés az igazság cselekvése legyen (Szent Tamás szerint), háromféle dolog szükséges. Először, hogy az igazságra való hajlandóságból; másodsor, a bíró hatalmából és joghatóságából származzék; harmadszor, hogy az ész józan megfontolásának kifolyása legyen.

1. § Mert ha az ítézés akár az egyenes igazsággal ellenkezik, akár olyanoktól ered, a kiknek ítélő hatalmuk nincsen; akár pedig a józan megfontolást nélkülözi, akkor nem helyes, hanem hibás és tiltott ítélésnek tartjuk.

2. § A joghatóság 'jurisdictio' pedig közjogi hatalom és a 'ditio', hatalom és 'juris', jogszavaktól veszi nevét; mert mintegy: a jog hatalma. [...]

6. § Az emberi ítélest pedig négyféle dolog szokta felforgatni. A félelem, mikor valakinek hatalmától tartva a valót megmondani nem merjük. A nyereségvágy, a mikor valakinek lelkét ajándékkal vesztegetjük meg. A gyűlölség, a mikor ellenfelünknek ellenére törünk. A szeretet, a mikor barátunknak vagy rokonunknak szolgálatot tenni igyekszünk. Mindezeket a bírónak magától távol kell tartania és kerülnie.”⁶⁴

62 CSIZMADIA: i. m., 153. *Erdély országának három könyvekre osztott törvényes könyve*, Kolosvárat, 1779. (Az egész kötet felhasználásra került.), https://mek.oszk.hu/19200/19241/pdf/19241_1.pdf (letöltés ideje: 2022. 02. 21.).

63 *Tripartitum* III. rész 25. cím.

64 *Tripartitum* I. rész 14. cím.

Az Approbaták Moldovai, Havasalföldi és többekkel is lévő Confoederatiókról szóló II. rész VI. cím I. cikkelye közjogi szempontból a román államokkal való szövetség fontosságát emeli ki, ehhez kapcsolódóan a Hármaskönyv is ad iránymutatást, erről a tárgykőről a Hármaskönyv a következőképpen szól:

„A hadi jogról és a jogtudományról

A hadi jog a hadindítás szertartása, a szövetség megkötése s adott jelre az ellenség megrohanása. Továbbá a katonai büntett megfenyítése (azaz megbüntetése), ha ki helyét meg nem állja. Továbbá a zsoldfizetés módja, a méltóságok fokozata, jutalmakkal megtisztelés, például midőn dicskoszorúval, vagy arany lánczccal ajándékoznak meg valakit. Továbbá: döntés a hadi zsákmány felett és ennek igazságos elosztása a személyek minősége és munkája szerint; és a fejedelem részedése.

1. § A jogtudomány pedig az isteni és emberi dolgoknak ismerete; az igazságosnak és igazságtalannak tudása. Az igazságosnak tudniillik, hogy azt cselekedjük, az igazságtalannak pedig, hogy kerüljük.

2. § Mivel nem elég tudni, hogy mi az igazságos vagy igazságtalan; hacsak valaki nem ismeri magukat az egymással ellenkező, vagy az életben előforduló dolgokat is; minek alapja a felmerülő dolgoknak különböző mivoltához képest, a jogokat is különbözőleg kell megállapítanunk.”⁶⁵

Az Approbaták II. rész VII. cím 6. cikke szerint:

„Articulus VI.

A' Kik a' Fejedelmeknek személyek, méltóságok ellen, és a' Hazának kárára 's romlására, veszedelmére ártalmas Conjuratiókat, öszve való kötelezéseket tselekednének, a' Director által citáltassanak a' Diaetára, és a' szerént procedálván ellenek, mint feljebbvagon írva a' Notára evocáltatott személyek felől, comperta rei veritate legitime convincáltatván, büntetődjenek juxta ipsorum demerita, tanquam publicae pacis turbatores.”

E szöveg vonatkozásában a Hármaskönyv ugyanazon passzusai irányadóak, mint a Tanács Rendekről szóló szabályok esetében.

A Hármaskönyv hivatkozott címe a hűtlenség eseteit taglalja, itt már megjelenik az ország alkotmánya mellett a korona közhatalma elleni támadás mint a Szent Korona tan szükségyszerű folyamánya. A hivatkozott szabályozás egyik esete a következő:

„A hűtlenség vétkének eseteiről

Az úgynevezett hűtlenség vétkének esetei pedig azok, melyek ha fölmerülnek, a királyi felség bárkinek fekvő jogszágaikat még életében törvényesen és szabadon adományozhatja annak a kinek akarja.

65 *Tripartitum* Előbeszéd 4. cím.

1. § *Első eset a felségsértés bűne; ha tudniillik valaki fejedelmünk személyére szentégtelen kezet vet, vagy fegyverrel avagy méreggel élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, a hol a fejedelem maga tartózkodik, hatalmasul beront.*

2. § *Második eset: ha valaki nyilván az alkotmány, a király és korona közhatalma ellen támad és ellene szegül. E támadást azonban úgy értsd, hogy akkor, ha jogos önvédelemből történik, nem szül hűtlenségi vétet.*⁶⁶

E tekintetben vissza kell utalni az előző alfejezetben leírtakra és Zlinszky Jánostól idézettekre, hiszen itt az ország alkotmánya (dekrétumai etc.) mellett a király és korona közhatalma is megjelenik mint különálló jogintézmények.

Az Approbaták Nemességről szóló III. rész VI. cím 1. és 3. cikke szerint a nemesnek csak az illetékes bírója előtt kell törvényt állnia, és csakis törvényes és bírói elmarasztalás alapján tartóztatható le.⁶⁷ E jogszabályhely, mely a személy szerinti joghatóságot a kor eszméivel összhangban szabályozta, a következők szerint hangzott:

„Articulus I.

A' Nemes ember tsak coram suo competente Judice tartozzék törvényt állani és nem másutt. [...]

Articulus III.

A' Nemes ember, nonnisi legitime citatus, et juridice convictus arestáltathassék, fogattathassék, vagy károsíttathassék meg javaiban, excipiáltatván az Articulusokban és Decretumban expresse írott némelly casusok, es azoknak modalitási, sub cautione itidem Articulis, Decreto, ac conditionibus expressis.”

A Tripartitum a következők szerint fogalmaz a nemesség szabadságai vonatkozásában, sokkal részletesebben, és dogmatikai szempontból látványosan fejlettebb normában, mint az Approbaták:

„1. § Az első tehát az: hogy őket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül, senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki sehol le nem tartóztathatja.

2. § Megszorítást szenved azonban ez a jog büntettek és bűnügyek, ugymint: a szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajság, rablás, vagy haramiaság, sőt az erőszakos paráznság esetében is, a melyekben a nemesség tisztségét, címét és szabadságát mindenki elveszti. És így az ilyent a tett színhelyén parasztkézzel is szabad mindig le tartóztatni és kihágásához képest elmarasztalni és megbüntetni. [...]

4. § A második főjog az: hogy az egész ország nemesei (a mint előbb említve van) senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelmeknek; sőt fejedelmünk maga is, rendes hatalmánál fogva, bárkinek pusztá panaszára és gonosz besugására, közülők senkit, a törvény útján kívül és kihallgatása nélkül, sem személyében, sem vagyonában meg nem háboríthat.

⁶⁶ Tripartitum I. rész 14. cím.

⁶⁷ A szerző álláspontja szerint ezt a jobbágyságra ugyanúgy alkalmazni kellett volna.

5. § A harmadik az: hogy törvényes jogaikkal és földbirtokuk határain belől fekvő minden jövedelmeikkel, tetszésük szerint mindenkor szabadon élhetnek; midennemű jobbágyi szolgálat, adakozás alól, rovás és egyéb adó, vám és harminczad fizetésétől mindörökre teljesen mentesek és ki vannak véve, csupán csak az ország védelmére tartoznak katonáskodni.

6. § A negyedik és utolsó (hogy a többit mellőzzem) az: hogyha bármelyik királyunk vagy fejedelmünk, a néhai második, vagy melléknevén Jeruzsálemi András király úr és fenséges fejedelem országos végzeményében (a melynek megtartására minden magyar király, mielőtt a szent koronát fejére tennék meg szokott esküdni) kinyilvánított és kifejezett nemesi jogok ellenére tenni merészelne, akkor örök időre szabadságukban áll, annak ellene szegülni és ellene mondani a nélkül, hogy a hűtlenség vétkébe esnének.

7. § A nemesek alatt pedig értsd e helyen általában az összes főpap, báró urakat és a többi mágnásokat, valamint az ország más előkelőit, a kiket (a mint előbb mondtam) mindenkor egy és ugyanazon szabadság előjoga védelmez.”

Ebben az esetben is egyértelműen kitűnik, hogy az alkotmányos jogra – nevesül az 1222-es Aranybullára – való eskü letétele a Szent Koronával való megkoronázás előfeltétele, és mint olyan a Szent Korona-tan közjogi megnyilvánulása: csupán a jog által, a Szent Koronának mint az államiság és joguralom absztrakt megtestesítőjének magát is alávető király nyerhet uralkodói legitimitást.⁶⁸

Az Approbaták III. rész VIII. cím 1. cikke az erőszakos foglalásokról szól, és a teljesség igénye nélkül így fogalmaz: „Hogy a’ magok erejekben bizakodó és vakmerő emberek, kik sem az Istennek, sem az Országnek törvényével nem gondolván potentiosa occupatiókat tennének, [...]”. Ezzel kapcsolatosan a Hármaskönyv úgy rendelkezik, hogy a legidősebb fivér őrzi és viseli gondját a „fekvő jószág” – mai szóhasználattal élve az ingatlan – okiratainak.⁶⁹

Társadalom- és közjogtörténeti szempontból is jelentős az, hogy az Approbaták III. rész XXX. cím 1. cikke a jobbágyok házasulásának szavatolásáról és öröklési tárgykörökről szól, a Hármaskönyv megfelelő címeihez hasonlóan.⁷⁰

Az Approbaták III. rész XXXIII. és XXXV. címe kifejezetten agrárjogi szabályozást tartalmaz, ugyanis szabályozza a nyomást és a szőlőket; e tárgykörnek is vannak hármaskönyvi kapcsolódásai.⁷¹

A közjogi tárgykört bővíti az Approbaták III. rész XLVII. címe, amely elsősorban anyagi jogi, valamint eljárásjogi szabályokat tartalmaz és a latrok büntetéséről szól; ezzel összefüggésben a Hármaskönyv is ad iránymutatást.⁷² A leglényegesebb eltérés, hogy míg a Hármaskönyvben a büntetésről szétszórtan találunk szabályokat, az Approbatákban már rendszerezettebben, tárgykörönként jelennek meg a szabályok.

A szerző igazoltnak látja Csizmadia állítását, amely szerint az Approbaták nem egyszerűen csak időrendbe szedett, úgymond kompilált gyűjtemény (*collectio decretorum*),

68 Vö.: ZLINSZKY: *i. m.*, 230.

69 *Tripartitum* II. rész 42. cím.

70 *Tripartitum* I. rész 99., 101. és 102. cím.

71 *Tripartitum* III. rész 33. címe, valamint I. rész 133. cím.

72 *Tripartitum* III. rész 32. cím.

hanem a törvényeknek bizonyos rendszerben való feldolgozása, az 1540-től 1653-ig alkotott országos végzeményekből kiválogatott, néhol kivonatolt, sőt a szükséghez képest módosított, kiigazított és adott esetben javított törvénycikkeknek szisztematikus, mai szóhasználattal élve szabályozási tárgykör szerint való rendszerezése.⁷³

A székelységgel kapcsolatosan is tartalmaz az Approbaták III. rész LXXVI. cím 7. cikke szabályozást, amely a királyi jog vonatkozásában kapcsolódik a Hármaskönyvhöz.⁷⁴

Az Approbaták IV. rész eljárási és törvénykezési szabályokat tartalmaz, a Törvények processusiról szóló I. cím azért is érdekes, mert elég sok kapcsolódási pontot mutat a Hármaskönyv vonatkozásában.⁷⁵

Az Approbaták V. részében foglalt VI. és VIII. edictum is kapcsolódik a Hármaskönyvhöz.⁷⁶

6. Összegzés

Annak ellenére, hogy a magyar jogtörténet számos művelője a Hármaskönyv magánjogi vonatkozásait emeli ki, tagadhatatlan tény, hogy az számos kormányzati és közjogi elemmel gazdagította a középkori és kora újkori magyar jogot. Ennek alapján megállapítható – ahogyan Stipta István fentebb hivatkozott cikkében helytállóan rámutatott –, hogy Werbőczy örökségét művelni és elemezni szükséges, mert hazánk alkotmánytörténete csak ezúton teljesezhet ki.

Lényeges jogtörténeti szempontból, hogy az Approbaták és a Hármaskönyv vonatkozásában számos kapcsolódási pont mutatható ki, így egyértelműen megállapítható az, hogy az Approbaták a Hármaskönyvre, azaz Werbőczy örökségére épültek. Így az Erdélyi Fejedelemség vonatkozásában egyértelműen kimutatható a *jogfolytonosság* a jogelőd Magyar Királysággal kapcsolatban.

Csizmadia helytállóan állapítja meg,⁷⁷ hogy a fejedelmkori erdélyi törvénykezési eljárás bonyolultságát és a magyarországitól sok tekintetben eltérését Erdély különleges társadalmi és politikai struktúrája indokolta. Az Erdélyi Fejedelemség átvette a törvényhozásban részt vevő és már oly sokszor emlegetett három kiváltságos nemzetnek a XV. században egyezség útján létrejött unióját, amely 1630-ban az erdélyi törvénykönyvbe is bekerült. E jogi tény biztosította e natióknak a Magyar Királyság, majd az Erdélyi Fejedelemség alatt szerzett szabadságát, immunitását és a társadalom működése szempontjából meghatározó privilégiumait. A bethleni konszolidáció eredményeként 1619-ben létrejött *Specimen juridici processust* még további rendszerező kompilációk követték, amelyek a következő fejedelmek idején is végrehajtott kodifikációs tevékenységhez köthetők. S jelezni érdemes, hogy sokkalta szélesebb körben történt

73 CSIZMADIA: *i. m.*, 153.

74 *Tripartitum* I. rész 23–26., 37. és 82. cím.

75 *Tripartitum* II. rész 7., 18–21., 25–26., 42., 52., III. rész 7. cím.

76 *Tripartitum* II. rész 33. cím, valamint III. rész 3. cím.

77 CSIZMADIA: *i. m.*, 150–152.

meg a szabályozás – vármegyei és városi levéltárakból való – összegyűjtése⁷⁸ és rendszerezése I. Rákóczi György (1630–1648) idején, amelyet halálát követően II. Rákóczi György (1648–1657) uralkodása alatt fejeztek be.

Az előzőekben tárgyalt gyűjteményt még egy jelentős követte, I. Apafi Mihály⁷⁹ (1661–1690) idejében *Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum* címmel.

Irodalomjegyzék

- BALÁS P. Elemér, CSEKEY István, SZÁSZY István, BÓNIS György: *Hasonmás: A Hármaskönyv kolozsvári első magyar kiadásának címlapja = Werbőczy István*, Universitas Francisco-Josephina, Kolozsvár, 1941.
- BÁN Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomgyűjtemény*, 1–2 köt., Heves Megyei Levéltár, Eger, 1980.
- CSIZMADIA Andor, KOVÁCS Kálmán, ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- CSIZMADIA Andor: *Az erdélyi jog fejlődése a fejedelmi korban. Kodifikációs munka a XVII. századi Erdélyben*, Gazdaság- és Jogtudomány, A Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Közleményei, 1975/1–2, 147–159.
- DE MAISTRE: *A pápák fejedelmi felsőbbbsége = A pápaság a világ tükrében*, szerk. LIPPAY Lajos, saját kiadás, 1929, 122–133.
- DONÁSZY Ferenc: *Nemzeti jelvényeink története*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.
- FEISZT György: *Rövid magyar címertan és pecséttan*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1986.
- GÁSPÁR ZSUZSA, HORVÁTH Jenő (szerk.): *Királyok könyve*, Officina Nova, Budapest, 1994.
- HAJNIK Imre: *Magyar alkotmány és jog*, Heckenast, Pest, MDCCCLXXII.
- HÓMAN Bálint: *Történetírás és forráskritika*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1938.
- IPOLYI Arnold: *Magyar mythológia*, Heckenast, Pest, 1854.
- KALÓ József, KRAJNC Zoltán, LAKATOS László, MOLNÁR Anna, RESPERGER István, RUSZIN Romulusz, M. SZABÓ Miklós, SZENDY István, TÁLAS Péter: *Honvédelmi alapismeretek*, Nemzeti Közszerzői Egység, Hadtudományi és Honvédtisztviselői Kar, 2019.
- KEMÉNY József: *Értekezés a sasról...*, Nemzeti Társalkodó, 1833, 2. köt.
- KISS István: *Magyar közjog*, Az Érsek-Lyceumi Könyvnyomda, Eger, 1886.
- KÖPECZI Sebestyén József: *Erdély címere*, <http://mek.niif.hu/04900/04920/html/mhodo-nerdely0007.html> (letöltés ideje: 2022. 02. 10.).
- KRISTÓ Gyula, MAKK Ferenc: *Az Árpád-házi uralkodók*, Interpress Kiadó, Budapest, 1988.
- LÁSZLÓ Gyula: *Östörténetünk*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- MÁRKUS Dezső (szerk.): *1000–1526. évi törvénycikkék*, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899.

78 MÁRKUS: *1540–1848. évi Erdélyi törvények... 1900, i. m.*, IX – X.

79 *Uo.*, XI.

19. MÁRKUS Dezső (szerk.): *1526–1608. évi törvényczikkek*, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899.
20. MÁRKUS Dezső (szerk.): *1540–1848. évi Erdélyi törvények*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900.
21. MÁRKUS Dezső (szerk.): *Werbőczy István Hármaskönyve*, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1897.
22. MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
23. MEZEY Barna: *Erdély a Magyar Királyságban (1000–1540) = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, HVG-ORAC– Forum Iuris, Budapest–Kolozsvár, 2020, 164–165
24. MOLNÁR Kálmán: *Magyar közjog*, Danubia, Pécs, 1929.
25. George MOUSSOURAKIS: *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*, Springer International Publishing, Cham, 2015.
26. NAGY Miklós: *A szent korona eszméje = Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*, szerk. SERÉDI Jusztinián, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 269–270.
27. Antonii NOVOSZEL: *Quadripartitum Opus Juris Consuetudinarii Regni Hungariae*, Zagrabiae, 1798.
28. PÁZMÁNY Zoltán: *A római jog institúciói*, Kertész József Könyvnyomdája, Karcag, 1930, 35.
29. STIPTA István: *Új irányok a hazai Werbőczy-kutatásban*, Jogtörténeti Szemle, 2015/1, 119–125.
30. SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A székelynemzet története és alkotmánya*, a Franklin-Társulat bizománya „Hargitaváralja” J. SZ. K., Budapest, 1927.
31. SZENTPÁLI (NÉMETH) Ferenc (tévesen olykor Nagy Ferenc): *Verbőczy István Törvény Könyvének compendiuma*, Lengyel András özvegyénél, Kolosvaratt, 1701, https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_1625/?pg=1&layout=s (letöltés ideje: 2022. 03. 07.).
32. SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: *Az állami főhatalom kialakulása és korlátai, az erdélyi fejedelem és a magyar királyi címet viselő Habsburgok jogköreinek komparatív elemzése*, Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, 2022/1 (megjelenés alatt).
33. ZLINSZKY János: *A szentkorona-eszme és története = A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig*, Szent István Társulat, Budapest, 2013, 233–234.
34. *** *Erdély országának három könyvekre osztatott törvényes könyve*, Kolosváratt, 1779, https://mek.oszk.hu/19200/19241/pdf/19241_1.pdf (letöltés ideje: 2022. 02. 21.).
35. *** *Magyar Katolikus Lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/> (letöltés ideje: 2022. 02. 10.).
36. *** *Pallas nagy lexikona*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/> (letöltés ideje: 2022. 03. 03.).
37. *** *Tripartitum – Hármaskönyv (1514) III. rész 4. cím*. http://www.staff.u-szeged.hu/~-capitul/analecta/trip_hung.htm (letöltés ideje: 2022. 02. 15.); <https://net.jogtar.hu/get-pdf?docid=51400001.TVJ&targetdate=&printTitle=Tripartitum&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2022. 02. 15.).